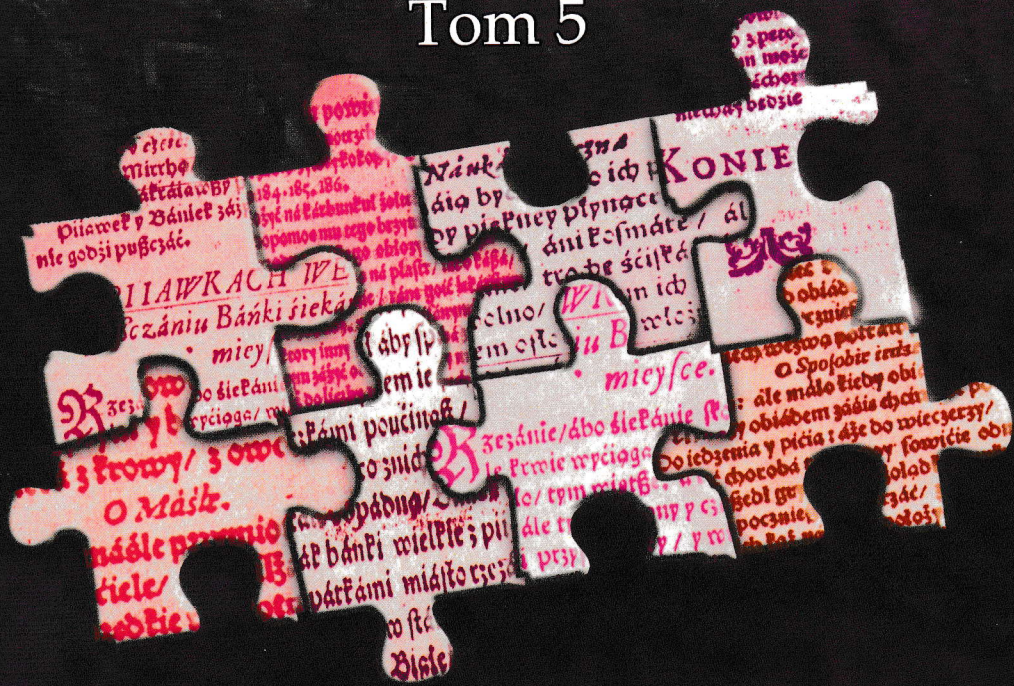

Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii

Tom 5

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego
KATOWICE 2014

O języku polskich zapisek sądowych w *Księdze grodzkiej żytomierskiej* (1635–1644)

OLHA MAKAROVA, Warszawa

Dwujęzyczne księgi sądowe czasów I Rzeczypospolitej z Ukrainy Prawobrzeżnej są ważnymi zabytkami dla badaczy historii, kultury, prawa, sądownictwa tego czasu, a także dla lingwistów zajmujących się badaniami nad historią języka polskiego i ukraińskiego. Te zabytki z dawnych województw: wołyńskiego, kijowskiego i brackowskiego pokazują unikalny obraz współistnienia w sferze urzędowo-kancelaryjnej trzech języków: ukraińskiego, polskiego i łaciny.

Obiektem analizy w niniejszym opracowaniu jest język *Księgi grodzkiej żytomierskiej 1635–1644* (AKŻU¹), mianowicie: cechy języka polskiego w zapiskach, wpływ języka ukraińskiego na polszczyznę pisarzy, a także rola łaciny w polskim tekście kancelaryjnym.

Księgi żytomierskie pisane po ukraińsku od dawna znajdują się w polu zainteresowania ukraińskich językoznawców i historyków². Wiele tekstów już opublikowano³. Nie została jednak dotychczas scharakteryzowana polszczyzna zapisek żytomierskich, których ilość, w wersji polskojęzycznej, wzrasta, poczynając od drugiej połowy XVI wieku.

¹ Zob. wykaz źródeł i ich skrótów zamieszczony na końcu artykułu.

² Яковенко, 1983; 1990; 1993; Пятяка, 2005; Задорожна, 2009; Мойсієнко, 2006; Титаренко, 2011 i inni.

³ Архив Юго-Западной России; Україна; Бойчук, підгот. до вид., 1965; Німчук, Русанівський, Симонова [та ін.], підгот. до вид., 1981; Селянський рух; Матвієнко, Мойсієнко, підгот. до вид., 2002; Мойсієнко, підгот. до вид., 2004.

Księga grodzka żytomierska zawiera akta z 15 lat. Mamy tu różne zapiski z okresu 1590–1644 (Мойсієнко, підгот. до вид., 2004: 5). Od roku 1635 zaczynają się pojawiać zapiski polskojęzyczne. Jest ich niedużo – na 388 zapissek tylko 17 jest częściowo albo całkowicie po polsku: w 1635 roku takich aktów jest 8, w 1636 roku – 5, po jednym akcie w latach 1638, 1642, 1644. W dwujęzycznych zapiskach część polska znacznie dominuje nad częścią ukraińską: z reguły po ukraińsku pisane tylko nazwy dokumentów, protokoły oraz eschatokoły (stałe początki i zakończenia) – standardowe formuły, które powtarzają się w każdej zapisce; część główna dokumentu zapisywana była po polsku.

Jak widać, ówczesni pisarze sądowych swobodnie posługiwali się językami polskim i ukraińskim. Zapiski do księgi mogły być wprowadzane na dwa sposoby: pisarz wysłuchiwał relacji w języku ukraińskim, ale wpisywał je do księgi po polsku, wprowadzając do tekstu leksykalne oraz fonetyczne ukraińizmy albo wpisywał relacje „słowo w słowo” z wyowiedzi osób, które brały udział w procesie sądowym i jednocześnie w taki sposób zapisywał żywy mówiony język tego czasu (por. Яковенко, 1983: 65). Wskutek tego odbywała się „wzajemna transmisja” wyrazów między językiem ukraińskim i polskim. Pierwotne protokoły ulegały redagowaniu według ówczesnego uzusu językowego, były wpisane w formuły prawnicze i już w takiej normalizowanej postaci występują one w księgach grodzkich. W porównaniu z zabytkami innych stylów zachować w nich dużo specyficznych cech językowych, którymi język polskich zapissek z Ukrainy Prawobrzeżnej różni się od zapissek z innych regionów Rzeczypospolitej. Niestety, nie zachowały się brudnopisy (protokoły) aktów.

Fonetyka

Przed przystąpieniem do opisu cech fonetycznych zapissek żytomierskich należy powiedzieć parę słów o ich grafii. Analiza paleograficzna pozwoliła wydzielić w polskojęzycznych zapiskach AKZU siedem różnych charakterów pisma. Generalnie style się różnią zagęszczeniem liter w wierszu i szerokością odstępów między wersami.

W tabeli 1 pokazano, które zapiski były pisane przez jakiego pisarza.

Pisarze AKZU

Tabela 1

Pisarz	Zapiska	Numer zapiski
1	Conclusia	1
2	Kwitowanie Intercyza Konsens Zeznanie Oblata atestacji Oblata przywileja	2 6 12 9 10 11
3	Zapis na dług	3
4	Zapis sprzedaży Oblata zapisu zobowiązania Rozdziałek dobr Intercyza	4 5 7 8
5	Zapis dalczy Zapis arendowmy Kwit	13 14 15
6	Zapis kwitowy	16
7	Zapis zastawny	17

Warto zauważyć, że zasady grafii, którymi posługiwali się pisarze AKŻU, nie odbiegają od zasad grafii kancelarii owruckiej⁴. Można to świadczyć o istnieniu jednej szkoły, w której konsekwentnie kształtowała się tradycja pisarska sądów Ukrainy północnej.

W zakresie wokalizmu u każdego pisarza systematycznie pojawia się denazalizacja w wygłosie: *zadno datowoscia* 2⁵, *ręko podpisc się 2*, *między Maroszo Jelcowno Strybulowo czasnikowo 9*, *będo potwini 9*, *jej // jego noscio 9*, *sobota ktoro 9*, *takowoz swo 9*, *panią poslubiono 9*, *pod niewaznoscio 9*, *tysioc 9*. Najwięcej przykładów denazalizacji jest w zapisie 9. 13 poświadczeń. Wyraz *stanowusz* w takiej postaci występuje konsekwentnie; ani razu nie odnotowano formy *stanowusz*. Użycie litery *q* w wyrazach *kyjauuskiego 9*, *ze strzadkiem 9*, *ktarą 3* dowodzi, że dla pisarza litera *q* mogła oznaczać też samogłoskę *o*, wskazuje to na możliwość istnienia odnosowania także w śródgłosie. Takie odnosowanie konsekwentnie pojawia się przed *l*, *ł* w formach *wzičem 13*, *wzielsim 17*. Denazalizacja w tym okresie miała szeroki zasięg, chociaż w zabrytkach z Polski etnicznej była raczej rzadka (por. Ostaszewska, red., 2002: 48-50). Na kresach ta cecha mogła być wspierana wpływem języka ukraińskiego, w którego systemie fonetycznym nie ma samogłosek nosowych.

Zachowanie dawnych grup **ir // yr* jest konsekwentnie odzwierciedlone w wyrazach *Zytomirz 1*, *pirusz 2*, *Włodzimierz 7*, *odbrinć 10* i w wyrazach pochodnych od nich (*zytomirskim*, *odbranie*, *włodzimirski*). Mamy tu polską cechę archaiczną podtrzymywaną wpływem ukraińskim.

Właściwe dla polszczyzny w XVII wieku zachowanie *e* pochylonego w postaci *e* (por. Ostaszewska, red., 2002: 43) konsekwentnie obserwujemy w wyrazach *obedwie 6*, *obiedwie 5*, *o tem 13*, *w tem 14*, *w czem 14*. Obniżenie **i* do *e* przed spółgłoskami nosowymi mamy w końcówkach czasowników 1. os. l.mn.: *nie oddaleny*, *ani oddalic nie pozwolenny 12*, *czytniemy 15* (por. Klemensiewicz, Leht-

⁴ *Księga grodzka ovrucka 1678 r.* (AKOU) – zob. Makarowa, minor. do BUI., 2013. Osobliwości grafii *Księgi ovruckiej* zostały omówione w artykule: Makarowa, 2011.

⁵ Cyfra po wyrazie oznacza numer zapiski, w której wyraz został poświadczony.

-Splawiński, Urbanczyk, 1955: 71). W przypadku AKŻU nie można nie wskazać na to, że przejście *y > e* pod akcentem jest także dawną cechą gwar północnoukraińskich oraz na to, że wymienione cechy (charakterystyczne dla średniopolszczyzny) w ogóle nie są poświadczane w AKOU.

Odzwierciedlona została w piśmie alternacja *u // w* nagłosowego w pozycji przed spółgłoskami: *wrodzona 7* (*uprzecina wrodzona*) // *wrodzonego* (*ynjnego wrodzonego*), *umuk* (*Strybuloowy umuki*) // *umuk* (*procratus umuk*). Taka alternacja w nagłosie, jak widać w przywołanych przykładach, nie zależy od charakteru wygłosu poprzedniego wyrazu i może być wywołana wpływem języka ukraińskiego. Jeden raz odnotowano alternację *u // w* w śródgłosie: *niew-mięcia 16*.

Dosyć niekonsekwentnie pojawia się w wyrazach stwierdzenie spółgłosek przed **e, *i*: *imien 5* // *imieniem 17*, *niegdę 6* // *niegdę 4*, *ne 9* // *nie 8*, *między 9* // *między 6*, *gdzie 9* // *gdzie 6*. Mogą to być błędy graficzne, co trudno podejrzewać w przypadku wyrazów *umyslym 7*, *zostane 8*, *kremenieckini 9*, *wolnoscy 9*, *zupetne 14*, *kalendana 5*, ponieważ te formy nie mają w tekstach swoich miękkich wariantów. Dyspalatalizacja *r* (por. *kremenieckini*, *kalendana*) jest cechą charakterystyczną gwar poleskich.

Można zatem stwierdzić, że polszczyzna pisarzy z jednej strony wykazuje tendencje do „trzymania się” uzusu ówczesnej polszczyzny, a z drugiej strony – następuje zbliżenie do ówczesnej fonetyki ukraińskiej panującej na określonym obszarze.

Fleksja

W odmianie rzeczowników pisarze paralelnie używają zarówno dawnej końcówki *-ech*, jak i nowej *-ach* w formach Ms. l.mn., przy czym *-ech* występuje o wiele rzadziej (tylko w wyrazach: *w grun-ciech 7*, *w obychodziech 4*, *na podpisiech 16*) niż *-ach*: *w szynkościach 4*, *okolicznościach 4*, *na podpisach 2* i inne. Konsekwentnie końcówka *-ach*

pojawia się w wyrazach zapożyczonych: w *rynkach* 16, *konduktach* 16, *paragrafach* 16, co świadczy o jej rozpowszechnieniu.

Także w odmianie przyimiotników pisarze paralelnie używają starych i nowych końcówek: formy N. Im. (-*emi* // -*yni*), N. Ip. r.m. (-*em* // -*ym*), C. Im. (-*em* // -*ym*). Przyimiotnikowa końcówka -*emi* w formach N. Im. jest charakterystyczna dla większości zapissek. Najczęściej końcówka -*emi* jest odnotowana w zapisce 17: 32 razy bez repartycji z -*yni* (*naszemi*, *uszelakieni*, *podczkami zbożnemi* *y pieniężnemi*, *daniami miodowemi* itd.); natomiast w zapisce 4 mamy 9 poświadczeń końcówki -*emi* wobec 33 przypadków z -*yni* (np. *uszytkimi inszymi*, *leżącymi*, *nichomnymi*, *pieniężnymi*). W N. Ip. r.m. dawną końcówkę -*em* poświadczono tylko w wyrazie *nowem* *sposobem* 1, końcówka -*ym* zdecydowanie przeważa: *naszym* *zapisem* 2, *listem* *dobrowolnym* 3, *pietuszum* *rozumem* 3 i wiele innych. W przypadku form C. Im. -*em* występuje wyłącznie w standardowych formach typu *pospolite* *osobliwem*, a *osobliwie* *pospolitemi*, *niepiannowem* *miannowem*.

Wpływem języka ukraińskiego trzeba objaśnić formę końcówek D. i C. Ip. przyimiotników -*ogo* i -*oni*: *chwalebного* 6, *miannowannymi* 14 (por. ukr. *хвалебного, мнянованому*).

Następna cecha, którą również można odnieść do fonetyki, jest ściągnięcie wygłosowego -*ej* do -*y* w odmianie żeńskiej przyimiotników i zaimków w D. i Ms. Ip.: *Wniebowzięcia przemaszyętrzy panny matki Boży, naszyętszy panny Maryiei; w wieży zamkowy kiotusky; u kozdy osoby* 5; *Ręki my (mojej) własney* 13; *w pietuszy yntercyzie* 9; *zadny wagi* 14; *s podpisem ręki my* 14. W zapisce 17. odnotowano formy odmiany niezłóżonej męskiej w M. Ip.: *chowan*, *przyimowan*. Obydwie cechy są znane w polszczyźnie z terenów etnicznie polskich głownie do XVII wieku (por. Klemensiewicz, Leht-Splawiński, Urbańczyk, 1955: 333, 386), a w AKOU w ogóle nie są odnotowane.

Liczba podwojona stale pojawia się w formie *rekona* 17, a także w formach przez *oboja strona* 6, *na obedwie stronie* 6, *obedwie osobie* 5.

Niektóre formy koniugacyjne mają charakter archaiczny i pojawiają się bardzo rzadko. Są to na przykład dawne formy pocho-

mieli 5. Parę razy w tekście znaleziono formy plusquamperfectum: *byli dali* 5, *zastawili nam byli* 16. Rzadko pisarz opuszcza końcówkę osobową w czasie przeszłym: *Podajem i postąpił maitętnosc moią* 14.

Większość omówionych cech z reguły jest zgodna z ówczesnym uzusem języka polskiego. Repartycja końcówek w języku pisarzy żytomierskich zbliża się do pewnego ustalenia w wyborze jednej z nich.

Słownictwo

Słownictwo AKŻU w zasadzie odrzuca słownictwo ksiąg sądowych reszty Rzeczypospolitej XVI-XVII wieku. Można to łatwo stwierdzić nawet na materiale jednej księgi grodzkiej. Często pojawiają się tutaj zapiski (oblaty) także z kancelarii koronnej. W omawianej księdze mamy np. „Коньсен короля зго мл Владислава на сего Вереси в старосите житомирскомъ зго мл пану Янови Бегипкому даны” (AKŻU, zaríska 3, s. 323). Język zapiski rozbawiony jest cech kresowych, które występują w innych aktach żytomierskich oraz charakteryzuje się niewielką liczbą wyrazów zapożyczonych z łaciny.

Ukraiinizmy

Język ukraiński oddziaływał zwłaszcza na fonetykę niektórych wyrazów. Ważnym problemem pozostaje oddzielenie takich wpływów fonetycznych w wyrazach o wspólnym pochodzeniu od zapożyczeń leksykalnych. Na przykład słowo *podsiadkami* 4 występuje w zapisach często w postaci ukraiinizowanej: *podsiusydkami* 7, *podsiusiedkami* 14, 15, 17. Czy zaliczać te formy do zapożyczeń leksykalnych, czy do interferencyjnych cech fonetycznych?

Do zapożyczeń leksykalnych należą wyrazy *titeszny* 3 ‘tutejszy’, *sioło* (często używane jako synonim wyrazu *wieś*), *czetliha*

17 'kolejka', *polnebeny* 17 'pogrzebiony', *korolietwa* 13 'Królewicz', *korol* 2 'król', a także zapożyczenie semantyczne *gorzałek kurzyć* 5 'pędzić wódkę', *Kurzyć* w znaczeniu 'pędzić' nie poświadcza SXVI, ani SStp, nie ma także tego znaczenia w SL. To znaczenie odnotowuje SW za S. Twardowskim (SW, T. 2: 628), życie którego było przecież związane z Kresami Wschodnimi.

W zapisie 8 „Intercyza między jml pani czasznikową kiłowską a jml panem Janem Jarmolińskim” występuje kilka wyrazów o semantyce religijnej: *archiepijskop* 6, *mitropolit* 6, *archimandryt* 6. Wyrazy *certiew boza*, *blagosławieństwo*, *poniedziałek rzymski*, *święto rzymskie* (*rymski* ma tutaj znaczenie 'katolicki') są często poświadczone i w innych zapiskach. Te wyrazy są pożyczkami ruskimi i stanowią odrębną grupę zapożyczeń – słownictwo służące do oznaczania obcych realiów (por. Karpiuk, 1996; Minikowska, 1980).

Łacina

Jak już wspomniano, zapiski AKŻU często bardzo się różnią cechami językowymi. Przykładowo w zapiskach 6 i 8 (są to intercyzy – umowy dotyczące spraw majątkowych) jest najwięcej latynizmów (odpowiednio 46 i 33), przy czym liczba zapożyczeń adaptowanych przeważa (28 : 18, 18 : 15). Trochę mniej zapożyczeń jest w zapiskach 5 (oblata intercyzy), 9 (zeznanie intercyzy) i 17 (zapis zastawny) – odpowiednio 19, 20 i 22. Najmniejszą liczbą zapożyczeń z łaciny wyróżniają się zapiski 10 (oblata zeznania świadków), 11 (oblata przywileju), 12 (konsens 'zezwolenie' na wieś), 2 (pokwitowanie), 16 (zapis kwitowy) – odpowiednio 1, 2, 4, 5 i 6 łacińskich zapożyczeń. Najwięcej cytatów łacińskich mamy w już wspomnianych zapiskach 6, 8, 9, a także w zapisie 7 (rozdziałek dóbr dziedzicznych). Wynika to z tego, że liczba zapożyczeń z języka łacińskiego zależała od rodzaju zapisu: najwięcej leksyki łacińskiej stosowano w dokumentach dotyczących spraw majątkowych, mniej ich jest w zeznaniach świadków, przywilejach i pokwitowaniach.

Warto prześledzić, jak te wyrazy łacińskie były używane w stosunku do ich polskich odpowiedników. Porównując słownictwo

naszej księgi ze słownictwem prawniczym AKOU z 1678 roku, synonimia terminologiczna łacińsko-polska w AKŻU jest bardziej rozwinięta. W AKOU pisarz równolegle używał wyrazów: *sprawa* // *act*; *księgi* // *akta*; *skazanie*, *rozkazanie* // *dekret*; *wypis* // *ekstrakt*; *zebranie* // *conventiia*; *osoba* // *persona*. Dużo więcej takich paraleli odnotowano w zapiskach żytomierskich (patrz tabela 2).

Synonimia polskojęzyczna wobec łacińskich pierwowzorów i form genetycznie łacińskich

Tabela 2

Wyrazy i formuły łacińskie, wzorowane na łacinie	Odpowiedniki polskie
iturament (279v, 228)	przy sięga (282, 354v, 356v) przysięga cielesna (325v)
subsidia (228)	podatki (228, 322)
confirmować, confirmacja (279v)	oświadczyć się (321v) oświadczony (323v)
legacja, legatio (263, 282, 356v)	zapis (102 poświadczenia z różnych aktów)
exnunc (235) 'od tej chwili': exnunc podała zaraz exnunc oddania dosyc exnunc powinien będę czynic	od daty tej intercyzy (279v) od czasu pewnego (327) od tego czasu (327v) od daty terazniejszego zapisu (354) od daty niniejszego zapisu (356)
resignacja wieczysta (236) przedaje i resignuje (236v) wiecysty resignacley (237)	zrzekam y odpisuje się (326) s prawa dziedzictwa wyrzekam się y wydawam (236v)
ewazia (263)	wymówka (237) wymawiać się (228)
executia (326)	wykonanie (326)
satisfakcja (262v, 263v) satisfactionis (285v)	dosyc uczynienie (30 poświadczeń)
consens (280v, 285v, 323v, 324)	zgoda (228, 229)
moderacja (280)	warunek (326v, 280)
umoderować (285, 306)	

cd. tab. 2

arrenda (327, 327v)	zastawa (348v)
zapis arrendowny (280, 326)	zapis zastawny (356)
sposób arrendowny (327)	prawo zastawne (356)
	zastawiona suma (356v)
	sposób zastawny (355v)
	zastawili majątności (348v)
cum omnibus qualitatibus (283v)	za wszystkichmi przynależnościami (322, 342v, 353v, 284)
ab utringue (285v, 306v)	oboja strona (285v, 306v, 235v, 263v)
ad qualiter (285v) 'zarówno, tak jak'	jako: od siebie samego jako jmineniem małzonki swej (357)
matrimonium (285v)	stan małżeński (306)
matremoni (306v)	
antecessor (327v)	przodkowie (322)
impedimenta (354)	przeszkadzać (236)
	przeszkody czynić (236v)
	obronę od wszelkich przeszkod (236v)
	przez zadny przeszkody (263)

Jak wynika z tabeli 2, użycie polskich odpowiedników jest w sumie większe od użycia terminów łacińskich. Często u jednego pisarza można znaleźć paralelne stosowanie wyrazów polskich i łacińskich, co świadczy o tym, że łacińskie terminy i formuły prawnicze bywają zastępowane wyrazami polskimi.

Krótkie formuлки łacińskie odgrywają rolę bardziej stylistycznego zabarwienia tekstu. W związku z tym w księdze jest wiele wyrazów, które pisarze stosują konsekwentnie w zapisach, i które albo w ogóle nie mają odpowiedników polskich, albo te odpowiedniki nie są używane we właściwych kontekstach. Są to przysłówki występujące zwłaszcza w postaci cytatów: *fideliter* 'wiernie, pewnie', *solenniter* 'regularnie', *equivalenter* 'odpowiednio', *excepto* 'z wyjątkiem, ponadto', *steriliter* 'nieurodzajnie', *in genere* 'w ogólności'. Nie mają także odpowiedników polskich nazwy niektórych aktów prawnych: *muniment* 'gwarancja', *deklinacja* 'ogłoszenie, postanowienie', *ligamentum* 'ograniczenie', *excepcja* 'ograniczenia', *dilacja* 'odroczenie terminu' oraz pojęcia o charakterze abstrakcyjnym: *executio*

Olha Makarova: O języku polskich zapisek sądowych...

245

'wykonanie', *possessja* 'posiadanie dóbr', *moderacja* 'przepis, warunek', *perswazja* 'przekonywanie, przeświadczenie', *submisja* 'zobowiązanie się'.

Pisarze AKŻU ani razu nie użyli wyrazu *śmierć*. W odpowiednich kontekstach stosują formuły: pol. *wieczne czasy, do ostatniego kresu żywota swego*, łac. *moriere // morigere* 'do śmierci'. W AKOU natomiast wyraz *śmierć* jest powszechnie używany.

* * *

Zapiski żytomierskie są pisane polszczyzną, która wprawdzie uległa wplywom ukraińskim, ale z reguły odpowiada zasadom języka polskiego ksiąg sądów Korony. Bez względu na duże czasem różnicowanie języka zapisek można wymienić cechy wspólne, charakterystyczne dla ich większości. W fonetyce jest to odnosowanie w wygłosie i śródgłosie wyrazów, zachowanie dawnych grup **tr, yr*, dyspalatalizacja *t*, też stwardnienie spółgłosek przed etymologicznymi **e, *i*. We fleksji odnotujemy repartycję niektórych końcówek rzeczowników i przymiotników, pojawianie się form archaicznych (takich, jak formy pochodzenia aorystycznego w trybie warunkowym, formy plusquamperfectum, zachowanie liczby podwójnej w formach rzeczowników i przymiotników).

Ważną cechą księgi są zapożyczenia z języka ukraińskiego, choć odnotowano ich niewiele. Natomiast części ukraińskie zapisek, których nie omawiałam w tym artykule, charakteryzują się dużym nasyceniem wyrazów zapożyczonych z języka polskiego oraz form spolonizowanych niektórych wyrazów ukraińskich.

Ważne miejsce w tekstach AKŻU zajmuje łacina. Pisarze stosują wyrazy łacińskie zgodnie z tradycją kancelarii, zapewne uważając termin łaciński za bardziej poprawny, trafiały też ewentualnie istniejące odpowiedniki polski. Frekwencja użycia wyrazów łacińskich i ich synonimów polskich wskazuje wszakże na zmianę tej tradycji: w języku pisarzy terminy rodzime stopniowo zastępują wyrazy zapożyczone.

Źródła i literatura

Źródła

- Актова книга Обруцького гродського уряду. В. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Ф. 5, оп. 1, спр. 1. – АКОУ.
- Актова книга Житомирського гродського уряду. В. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Ф. 11, оп. 1, спр. 2. – АКЗУ.
- Архів Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. Ч. 1-8. Киев 1859-1914 – Архив Юго-Западной России.
- Бойчук М., підгот. до вид., 1965: Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.). Київ.
- Karłowicz J., Kruński A., Niedźwiedzki W., red., 1900-1927: Słownik języka polskiego. T. 1-8. Warszawa – SW.
- Linde S.B., 1807-1814: Słownik języka polskiego. T. 1-6. Warszawa – SL.
- Макарова О., підгот. до вид., 2013: Книга Обруцького гродського уряду 1678р. Житомир.
- Матвізінко А., Мойсієнко В., підгот. до вид., 2002: Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року. Київ–Житомир.
- Мауєнова М.Р., red. 1966-(2012): Słownik polszczyzny XVI wieku. T. 1-(36). Wrocław–Warszawa–Kraków – SXVI.
- Мойсієнко В., підгот. до вид., 2004: Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. Житомир.
- Німчук В.В., Русанівський В.М., Симонова К.С., [та ін], підгот. до вид., 1981: Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів). Київ.
- Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Збірник документів і матеріалів. Київ 1993 – Селянський рух.
- Україна перед Визвольною війною 1648–1654 рр. Збірка документів (1639–1648 рр.). Київ 1946 – Україна.
- Urbanczyk S., red., 1953-2002: Słownik słownikowski. T. 1–11. Wrocław–Warszawa–Kraków – SStp.

Literatura

- Karpiuk M., 1996: Z polsko-ukraińskich zwyczajów językowych. Słownictwo serwetowe w polszczyźnie XVI wieku. Warszawa.
- Klempieniewicz Z., Leht-Spławieński T., Urbanczyk S., 1955: Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa.
- Макарова О., 2011: Графіко-орфографічні особливості Обруцької актової книги 1678 р. В: Українська полоністика. Ред. Н. Місяць, Н. Сейко. Т. 8. Житомир, s. 10–16.
- Minikowska T., 1980: Wpływ ukraiński w polszczyźnie literackiej XVI w. Warszawa.
- Мойсієнко В., 2006: Північне наріччя української мови в XVI–XVII ст. Фонетика. Житомир.
- Ostaszewska D., red., 2002: Polszczyzna XVII wieku: stan i przeobrażenia. Katowice.
- Патяка О., 2005: Гродський суд у системі виадних структур Київського, Брацлавського та Волинського воєводств (друга половина XVI–перша половина XVII ст.). [Дисертація канд. історичних наук]. № 07.00.01 Київ.
- Rieger J., 2002: Język polski na Ukrainie w XX wieku W: Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku. Red. J. Rieger, I. Szechosz-Felczyk, E. Dziegieł Cz. 1. Warszawa.
- Szczepankowska I., 2004: Język rękopiśmienny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze rękopisów sądowych” Andrzeja Zamorskiego. T. 1: Rozprawy. Białystok.
- Титаренко В., 2011: Полонізм на позначення відносин у суспільстві (на матеріалі пам'яток XVI–XVII ст. північноукраїнського ареалу). В: Українська полоністика. Ред. Н. Місяць, Н. Сейко. Житомир, s. 3–9.
- Задорожна О., 2009: Актові книги як джерело до реконструкції землевладів в Київському воєводстві XVI–XVIII ст. В: Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 19. (1). Київ, s. 36–47.
- Zajda A., 1990: Stworzona terminologia rękopiśmienna (do 1500 r.). Kraków.
- Zajda A., 2001: Studia z historii polskiego słownictwa rękopiśmiennego i fiszowego. Kraków.
- Яковенко Н., 1983: О языковом составе гродских и земских книг Приднестровской Украины на протяжении XVII века. В: Историографические и историко-ведческие проблемы отечественной истории. Днепропетровск.

Яковенко Н., 1990. До питання про реконструкцію складу київських судово-адміністративних архівів кінця XVI–першої половини XVII ст. В: *Архіви України*. Ред. І. Матяш. № 5. Київ, с. 18–23.

Яковенко Н., 1993. Пародії і жарти в актових книгах Житомирського повіту першої половини XVII ст. В: *Український археографічний щорічник*. Ред. П. Сохань. Київ, с. 161–176.

Ольга Макарова

On a language of Polish court notes in *Księga grodzka żytomierska*
(*The Żytomierz Township Land Registry*) (1635–1644)

Abstract

Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev includes court acts from the 16th and 17th centuries written in Polish. So far, the Polish language of court books from Right-Bank Ukraine has been analyzed to a small extent. *Księga grodzka żytomierska* (*The Żytomierz Township Land Registry*) contains acts from the period of 15 years, namely from 1590 to 1644. Polish notes start to appear starting from 1635. With reference to the whole, there are few of them (only 17 out of 388 notes are written either partially or totally in Polish). The court acts concern mainly the property cases. Polish notes from *Księga grodzka żytomierska* are interesting because of the contents and the language. Texts, written usually in correct Polish at that time, include forms created under the influence of the Ukrainian language or just lexical borrowings (*kurzyć gorzalkę, bez czerpi, polnębenu*). Also, the role and place of Latin in notes: expressions, formulas and Latin words adjusted and not adjusted to the Polish inflection seems interesting.

The article presented three main problems: the features of the Polish language in the notes in question; the influence of the Ukrainian on writers' Polish, as well as the role of Latin in a Polish office text.

Ольга Макарова

О языке польских судебных записок в *Гродской житомирской книге*
(1635–1644)

Резюме

В Центральном государственном историческом архиве в Киеве находятся судебные акты XVI–XVII веков, написанные по-польски. До сих пор польский язык судебных книг Правобережной Украины был проанализирован в не-большой степени. *Гродская житомирская книга* включает акты, созданные с 1590 года по 1644 год. С 1635 года начинают появляться записи на польском языке. По отношению к целому собранию их не очень много (из 388 записей только 17 написаны частично или полностью по-польски). Судебные акты книги касаются в особенности имущественных дел. Польские записи из житомирской книги интересны как с точки зрения содержания, так и с точки зрения их языка. В текстах, написанных преимущественно нормативным польским языком того времени, появляются формы, созданные под влиянием украинского языка, или даже лексические заимствования (*kurzyć gorzalkę, bez czerpi, polnębenu*). Интерес представляют также роль и место латини в записях: выражения, формулировки, приспособленные или неприспособленные к польским окончаниям латинские слова.

В статье представлены три главные проблемы: черты польского языка в житомирских записях; влияние украинского языка на польский язык пишущих, а также роль латини в польском канцелярском тексте.